

Вивчаємо оповідання С. Васильченка "Свекор"

Анатолій Ситченко,
 доктор педагогічних наук, професор,
 проректор із науково-педагогічної роботи
 Миколаївського національного університету
 імені В.О.Сухомлинського

У статті пропонується варіант технологізованого вивчення епічного твору в 6-му класі.

Ключові слова: довідка про письменника, рекомендації алгоритмічного типу, настанова, орієнтовна основа розумових дій, первинне читання, алгоритм пообразного аналізу твору, таблиця характеристики персонажа, підсумкова робота.

Творчість Степана Васильовича Панасенка (Васильченка) нешироко представлена у навчальних програмах з української літератури в загальноосвітній школі, тому шестикласникам доцільно повідомити більше відомостей про нього. Стислу довідку про письменника, подану в підручнику [1: 208], варто доповнити таким матеріалом:

"Народився в багатодітній сім'ї: усіх було восьмеро. Хата стара, скособочена, зате обсаджена кленами, ясенями, горобиною. Свого поля чи якоїсь худоби в них не було. Доводилося збирати чужий урожай: за убогий сніп замість грошей. Батько трохи заробляв тим, що чоботарював, а мати наймитувала.

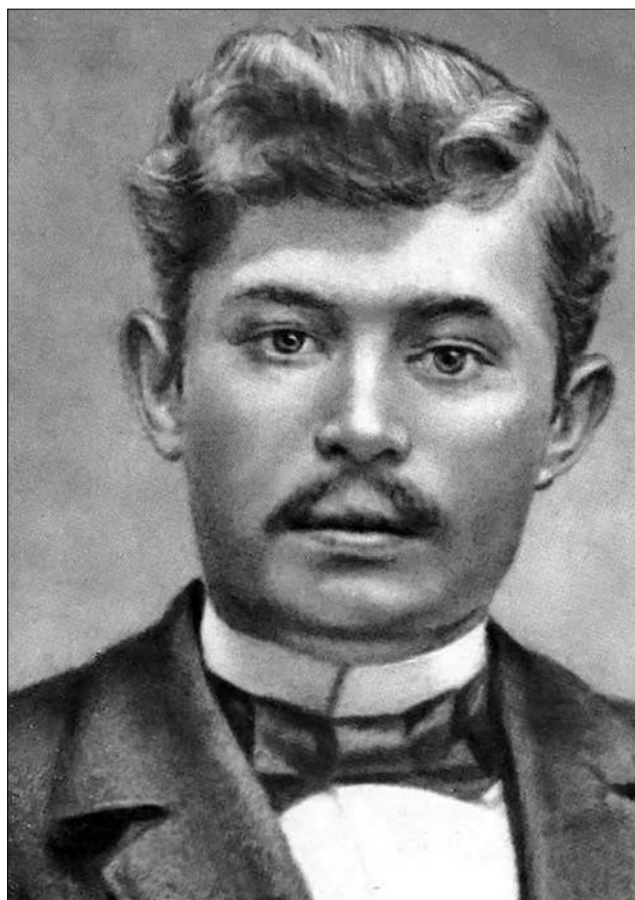
Родина Панасенків бідувала, проте в сім'ї було затишно. Довгими зимовими вечорами в хаті кипіла робота: батько шив чоботи, старші сини вчилися його ремеслу. Менші діти залазили на піч, де по черзі розповідали казки, вигадували дивовижні історії. Найдотепніше виходило в малого Степанка. Був жвавий, беручий до всякого діла.

Батько був письменний, знав ціну мудрій книжці й дотепному слову, любив пісню і жарти. Читали Шевченкового "Кобзаря" та Гоголевого "Тараса Бульбу", співали "За Сибіром сонце сходить...". Пізніше Степан, ставши письменником і взявши батькове ім'я за псевдонім — Васильченко, згадуватиме: "Найсильніше враження справила на мене ця трійця: Пісня, Кобзар і Гоголь, яким я не знаю рівних у світовій літературі...".

В українських сім'ях, особливо сільських, дбали про навчання своїх дітей, сподіваючись, що наука введе їх із злиднів. Учився і Степан у початковій школі, що в рідному місті Ічні, на Чернігівщині. Закінчив її найкращим учнем, здобувши право навчатися далі за "казенний кошт". Завдяки цій можливості він вступив до Коростишівської учительської семінарії, по закінченні якої вийшов на педагогічний шлях.

Показав себе сумлінним і творчим учителем. У класі — більше сотні учнів! Як їх усіх навчити хоча б по складах читати і без грубих помилок писати? І він знайшов вихід: читав учням вірші, оповідання, розповідав казки рідною — українською мовою, вчив співати народних пісень. Організував драматичний гурток, де учні ставили п'єси не тільки в школі, а й по сусідніх селах. Усі любили й поважали молодого і завзятого вчителя. С. Васильченко згадував про той час: "Дихало на мене привітом, теплом могутого рідного народу...".

У сільській школі бере початок і літературна творчість Васильченка: складає перші вірші, пише оповідання з життя сільської бідноти, інтелігенції та, звісно, про дітей. У київській газеті "Рада", що видава-

лася українською мовою, з'явилися його перші друковані твори — оповідання "Роман", "Голодному й опеньки — м'ясо" та ін., Степана Васильовича помітили, запропонували постійну роботу в цій газеті, де публікувалися М. Коцюбинський, А. Тесленко, М. Лисенко. Згодом і його ім'я зажило популярності серед читачів.

Рівно сто років тому вийшла перша книжка С. Васильченка — "Ескізи", яка вмещувала три твори. Друга книга під назвою "Оповідання" побачила світ тоді, коли її автор був уже на фронтах Першої світової війни, де воював усі три роки, дослужившись до командира роти.

Після війни придивлявся до нового життя, почав знову працювати вчителем і не покидав письменницького заняття. Одна за одною виходили нові його книжки. Героями оповідань і повістей частіше виступають школярі. Для дітей писав і драматичні твори, що виставлялися у шкільному театральному гуртку. Залюбки перекладав

твори російських авторів: М.Гоголя, В.Короленка та ін." (За О.Непорожнім та В. Олійником).

На завершення стислої розповіді про письменника учням варто порадити ознайомитися зі статтею "Ключик розуміння", що в підручнику [1: 208], зміст якої має підготовче значення для наступного первинного прочитання оповідання С. Васильченка "Свекор". Для успішної роботи над цією статтею шестикласникам доцільно поставити завдання у формі рекомендацій алгоритмічного типу:

1. Відкрийте підручник на с. 208.
2. Знайдіть статтю "Ключик розуміння".
3. Прочитайте статтю і визначте, які основні поради висловлені в ній.
4. Випишіть у зошит ці поради.
5. Поясніть назву статті.

Сенс учнівської роботи над статтею "Ключик розуміння" полягає в тому, щоб зосередити увагу читачів на важливих змісто-образних складових тексту вивчаного оповідання. Учні помітять, що у творі, який вони прочитають, є таке:

1. Описана звичайна життєва ситуація.
2. Передано один смішний епізод.
3. Назва твору втілює його основну думку.

Для глибшого сприйняття оповідання "Свекор" слід використати й настанову учням до їх первинного ознайомлення з текстом: "Читаючи оповідання, намагайтесь збагнути, хто головний герой, до чого він прагне, які його взаємини з близькими. Спробуйте уявити його зовнішність, відчути авторське ставлення до Василька. Чи подобається він вам? Що викликає сміх у творі? Яка його головна думка?".

Робота шестикласників над статтею "Ключик розуміння" та настанова їм відіграють роль орієнтовної основи розумових дій, спрямованих на засвоєння змісту і значення твору. На його первинне прочитання піде до дев'яти хвилин. Попередньо треба провести і словникову роботу, бо у тексті зустрічається немало застарілих слів, є фразеологізми та діалектизми. Частина з них має тлумачення в підручнику, інші слова вимагають додаткового пояснення:

старшина — керівна заможна частина українсько-го козацтва;

бляшки — блискучі шматочки металу;

свитка — довгополий верхній одяг із домотканого грубого сукна.

Для аналізу оповідання С. Васильченка "Свекор" доречно обрати пообразний шлях. Адже маємо справу з так званим "монообразним" твором, заглиблення у зміст якого переважно супроводжується розглядом головного героя — Василька. Тому нагадаємо основні вимоги до проведення пообразного аналізу епічного твору.

Структура пізнавальної діяльності типу "пообразний аналіз художнього твору" передбачає три групи аналітико-синтетичних завдань (за трьома стадіями художнього сприймання), що в основі алгоритму відповідних розумових дій.

Перша група навчальних завдань означає реалізацію таких вузлових питань емоційно-відтворювальної роботи читачів-учнів:

1. Первинне враження учнів від прочитаного твору.
2. Портретна характеристика найвиразніших персонажів.

Друга група питань алгоритму пообразного аналізу вказує на посилення аналітичної діяльності читачів, спрямованої на висвітлення в образі прийомів творення та його пояснення:

1. Прийоми творення і риси характеру головних героїв.

2. Характеристика інших образів твору.

Третя група завдань спрямовує учнів на підсумкову роботу, розраховану на інтерпретацію прочитаного, передбачає широкі образні й поняттєві узагальнення; відбувається переважно синтетична діяльність:

1. Взаємозв'язок образів твору.
2. Провідна авторська думка.
3. Зв'язки з іншими художніми творами.
4. Загальне враження від вивченого твору.

Умовне переведення цього алгоритму пообразного аналізу художнього твору в загальну систему завдань і запитань за змістом і способами відповідних розумових дій набуває такого вигляду:

1. Скажіть, чи цікаво було читати цей твір? Хто з його персонажів вам найбільше запам'ятався? Чим саме?

2. Спробуйте описати зовнішність цього літературного героя.

3. Назвіть риси його вдачі, найбільш помітні з портрета.

4. Визначте з портретних деталей героя авторське ставлення до нього.

5. Схарактеризуйте мовно-виражальні засоби, в яких розкривається авторська позиція щодо образу-персонажа.

6. Поясніть своє ставлення до нього. Наведіть приклади з тексту.

7. Розкрийте основні прийоми творення героя, що привернув вашу увагу.

8. Складіть таблицю характеристики образу-персонажа: запишіть прийоми творення й висновки про його вдачу.

9. Побудуйте зв'язну розповідь (або характеристику) про головного літературного героя.

10. Визначте інших героїв твору, розкрийте прийоми їх творення, поясніть взаємини персонажів.

11. Покажіть і поясніть взаємозв'язок образів у тексті.

12. Сформулюйте провідну думку твору, визначте його родові й жанрові ознаки.

13. Назвіть інші літературні твори, де діють схожі за вдачею літературні герої. Які твори різних видів мистецтва пригадуються у зв'язку з прочитаним? Поясніть свій вибір.

14. Скажіть, який відгук залишив твір у вашій свідомості, почуттях?

Простежується напрям аналітичної роботи, яка відбувається за логічною схемою: **образ** →

уривок → **ідея**. Учні визначають головні образні компоненти тексту, перераховують уривки, в яких ці образи мають найбільш характерний вигляд, роблять висновки про вдачу персонажів та головну думку твору. Важливим засобом пообразного аналізу літературного твору служить таблиця характеристики його персонажів, яка відіграє роль орієнтовної основи розумових дій. Ключовими словами роботи цього типу є: **аналіз образів, прийоми творення, риси характеру, таблиця характеристики персонажа, образні та поняттєві узагальнення**.

Залежно від змісту і побудови конкретного твору, а також вікових психо-розумових особливостей учнів ця орієнтовна основа дій у кожному класі зазнає помітних змін, бо пов'язана з перехідними вимогами, які висуваються до знань і вмінь учнів. Крім того, формулювання завдань не є остаточною їх редакцією й передбачає

свої варіанти, зумовлені щоразу новою сумою педагогічних умов. Наголошуємо на тому, що алгоритм аналізу, як і складена на його основі типова система завдань і запитань, мають досить загальний характер і накреслюють лише напрям розумових дій та їх вузлові моменти.

Учням повідомляємо про цей порядок розумових дій та операцій, даємо рекомендації до його здійснення: *"Для вивчення твору потрібно одержати цікаві й важливі відомості про письменника та події, які лягли в основу зображеного. Уже під час його першого прочитання можна відчувати, який настрій викликають художні картини, хто з персонажів найбільше привертає вашу увагу. Важливо помітити, чи багато у творі персонажів, визначити, які з них зустрічаються частіше, чим вони вірізняються.*

Аналізуючи прочитане, треба складати описи зовнішності персонажа, розповідати про його вчинки, помічати особливості поведінки. Важливо замислитися, які думки й почуття викликають герої твору, чи є в тексті цікаві описи, влучні слова й вирази, які вони та як допомагають пояснити вдачу персонажа, відчувати і зрозуміти написане загалом.

Потрібно зосередитися на висновках, до яких приходять роздуми про поведінку головних героїв твору. Не менш важливо замислитися, в яких раніше прочитаних творах описуються схожі за вдачею літературні

роботи були названі й під час освоєння ними подієвого типу аналізу повісті Я. Стельмаха "Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера", що на користь подальшої інтеграції способів пізнання художнього твору.

Створена за алгоритмом пообразного аналізу епічного твору система завдань і запитань до роботи учнів над оповіданням С. Васильченка "Свекор" може бути такою:

1. На кого з героїв твору ви звернули більшу увагу?
2. Яким ви уявляєте Василька? Що привабливого в його зовнішності?
3. Які деталі портрета хлопчика дають уявлення про його розум?
4. Зверніть увагу на інші авторські прийоми творення персонажа.
5. Охарактеризуйте Василька.
6. Що смішного в його поведінці?
7. Як із хлопчиком поводяться у сім'ї?
8. Яке авторське ставлення до нього?
9. Передайте своє загальне враження від прочитаного твору.

Під час аналізу образів-персонажів у 5—6 класах доцільно складати з учнями таблицю, за якою визначати прийоми творення та риси характеру героїв. Наприклад:

Образ Василька	
Прийоми творення	Риси характеру
1. Портретні деталі: <i>сірі великі очі, велике чоло.</i>	1. Допитливий і розумний.
2. Поведінка: <i>поважна хода, суворо стежить за порядком, ба- виться цяцьками.</i>	2. Хочє наслідувати старших, хочє ще мала дитина.
3. Пряма авторська характеристика: <i>"малий Василько", насилу вдержить хліб обома руками та слова матері: краще б азбуки вчився.</i>	3. Маленький хлопчик, очевидно, дошкільного віку, років восьми.
4. Вчинок: <i>зважився оженитися.</i>	4. Наївна дитина, ще не обтяжена обов'язками допомагати в сім'ї, піклуватися про когось.
5. Ставлення у сім'ї до Василька: <i>добрий жарт і веселий сміх.</i>	5. Доброзичливе і поблажливе.

герої та звучать близькі мотиви, чи доводилося їх переживати самому".

У 6-му класі навчальні завдання цього типу аналізу зазнають змін, відповідних програмовим вимогам до знань і вмінь учнів. Наприклад:

1. З'ясувати первинне враження учнів від прочитаного твору, його героїв (як основних компонентів пообразного аналізу).
2. Дати портретну характеристику персонажа, інших описів (пейзаж, інтер'єр) із твору.
3. Охарактеризувати героїв твору на основі їх вчинків і поведінки.
4. Пояснити підтекст твору і виконавське завдання його автора.
5. Встановити зв'язки з іншими художніми творами.
6. Висловити враження, яке залишив прочитаний твір.

Для повнішої реалізації цього алгоритму шестикласники мають поповнити відомі їм (із 5-го класу) рекомендації до здійснення пообразного аналізу художнього твору: визначення компонентів тексту, характеристики персонажів на основі їх вчинків і поведінки, виконавського завдання автора та підтексту виучуваного твору. Показово, що ці самі елементи

Учитель може з успіхом використати й методичний апарат підручника, зокрема завдання для "перевірки себе" та аналізу тексту й узагальнення читацьких вражень; учням цікаво дізнатися і про дальшу долю прочитаного оповідання: за статтею "Чи знаєш ти, що..." [1: 216].

У підсумковій роботі над оповіданням С. Васильченка "Свекор" шестикласникам слід замислитися над етикою взаємин у Васильковій родині, повсякденними турботами в селянському господарстві, про свій обов'язок перед близькими. Відбудеться засвоєння не лише змісту літературного твору, а й його особистісно-го значення для кожного з учнів.

Література

1. Мовчан Р.В. Українська література: підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. — К.: Генеза, 2006. — 240 с.
2. Ситченко А.Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навч.-метод. посіб. для студ.-філологів. — К.: Ленвіт, 2011. — 291 с.
3. Ситченко А.Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: моногр. — К.: Ленвіт, 2004. — 304 с.
4. Ситченко А.Л., Огренич Н.М. Аналіз епічного твору в 5-у класі: посіб. для вчителів. — К.: Ленвіт, 2007. — 96 с.
5. Ситченко А.Л., Шуляр В.І., Гладішев В.В. Методика викладання літератури: термінологічний словник / За ред. проф. А.Л.Ситченка. — К.: Вид. Дім "Ін Юре", 2008. — 132 с.